

[46]

S. 768 ca)

Mitlangu ya vafana va Vatsonga.

Mutsari i D.K. Maroleni.

Rito no rhanga.

b. $\frac{1}{15}$.

K24/12

Vafana va Vatsonga va ni tinxaka-xaka to tala ta mitlangu. Loko va ri ku riseni kumbe e hubyeni kumbe e puweni kumbe e mitirhweni ya tinxaka-xaka va hungasa hi ku tlanga mitlangu ya vona. Hambi leswi ku ngheneke mitlangu ya Xilungu, mitlangu ya Mutsonga ya ha tlangiwa hambu ku ri swikolweni hambu switasini le'swinyingi laha ku nga ni Vatsonga.

Laha mitlangu leyi yi nga ha kumiwaka kona swinene hi le ka vafana la'va risaka swifuwo e nhoveni, ngopfu le mananga.

Mitlangu le'yi landzaka ya Xitsonga yi easekile ngopfu ni ku tsakisa, kambe ku pfuna ka yona lo'kukulu hi leswi yi nyikaka vafana vuxiyaxiya, ni vunghwazi, ni tipakani, ni ku tiyisela, ni vutlhari, ni matimba, ni vutshila, ni ku tiyisa swirho swa vona; na kona mitlangu leyi yi nyika vafana vuhlekehlekana ni xinakulobye.

Muhlayi wa matlungele ya mitlangu leyi u ta vona leswaku yinwana ya yona ni le ka Valungu ni tinxaka tinwana yi kona. Kambe leswi e swi vuli leswaku Vatsonga va nga va va yi kumile e ka Valungu ni le ka tinxaka timbe, kambe tona e ka Vatsonga.

Mavito ya yona hi lawa:-

1. Dema
2. He Xikelewa!
3. Ku juhisa magava
4. Nteku
5. Homa, kumbe Khororo
6. Tshema kumbe Mavumbavumbana
7. Mpfinyanu kumbe Ntshimbi
8. Ximvatha
9. Ku swathana
10. Maho !
11. Pa,pa,pa,pa,pa
12. Ku famba hi mavoko
13. Xikhwitakhwitani

14. Ku pinyuluka
15. ku pakanisa
16. ku yina hi ntloko
17. Ku tumbelalana
18. Hojahoja
19. Ku hlambela
20. Ku lwa hi mikhavi
21. ku phundhana kumbe , ku lwa hi switluka
22. Ku tlhontlha mipfi
23. Ku qekanisa
24. Jejeje
25. Khaqi
26. Neuva
27. Muchongolo
28. Makulukujavajava
29. Nwandewulana kumbe Meikinyana
30. Nghala yi dlaya homu
31. Ku hlota
32. Xitovatovani
33. He Jakob !
34. Nwampfokorho
35. Rhonge
36. Nwanvumani
37. Kitimela na mati
38. Ku belana masindza
39. Hi ta hi ta vona Mjinjan

Mitlagu le'yi nga la henhla yi tlangiwa hi tindlela to hambana-hambana e tindhawini le'ti hambaneke.

Kambe e lwalungwini wa tiko ra Transvaal — e Venda — mitlangu leyi yi tlangiwa hi tindlela le'ti landzaka la hansi:-

1. Dema.

Ntlangu lowu wu tlangiwa hi vanhu vambirhi , kumbe hi mavutnu vambirhi la'ya yinaka hi ku xaxamela ya langutene. Mphfuka lo wu nga xikarhi ka mavutnu lawa wu lava ku va khume ra magoza. Vutnu rinwana ni rinwana ri yina hi rixaxa hi ku

VGM

salana e ndzhaku ri languta e ka la' va phikizanaka na rona. Mutlangi wunwana u khoma rinhi le'ri vatliweke ri tontawa swinene e makumu ka rona. Rinhi leri ri vuriwa rikhanjhu kumbe khanjhu. Loko vafana va yimile hi mukhuva wa kona, wunwana wa la'va tlhelo rinwana u teka gwadi kumbe khavatla, kumbe kwembe kumbe rhanga ra le hansi ra swimilani, a hoxa e ka valala va yena Xilo lexi hoxiwaka lexi, hi yona dema.

Se loko dema leyi yi ta hi ku khunguluka hi rivilu le'rikulu, la'va tlhelo leri yi yaka e ka rona va hoxa tikhanjhu ta vona leswaku va yi tlhava, ku rhanga maga-phambheni wa vona a hoxa rikhanjhu, loko a hupa ku hoxa la'nga hala ndzhaku ka yena, swi yisa sweswo.

Swi vuriwa xihoxo loko u tlhava dema le'yi nga tlhaviwa hi l'a nga phambheni ka wena. La'va tlhelo rinwana va ta ku : "U tlhavisile". Hakanyingi va vula hi rito le'ri rhukanaka.

L'a tlhaveke dema u fanele ku yi tsutsumela a ya yi tlakusa hi rikhanjhu le'ri yi tlhaveke, a yi yimisela e henhla ku komba valala va yena leswaku ha kunene u yi tlhavile. A swi pfumetivi leswaku voko ra yena ri tshuka ri khumba dema leyi, kutani loko mutlhavi loyi o na yi tlakusela e henhla rikhanjhu, hi ku tika ka dema ro hlomuka, la'va tlhelo rinwana va to : "Thontswo!" kumbe "Nyondhooo!"

Swi vula leswaku a nga yi tlhavanga. Se u fanele ku hoxa la'va tlhelo rinwana. Loko a yi tlhavile yi ko yi phohla hi tlhelo le'rinwana, mutlhavi loyi u endlile le'swi tsakisaka; se yena ni la'va yimaka na yena va ta ku "phohlooo! Maga-phambheni wa tlhelo rinwana ni rinwana u vuriwa mu-orheli wa ndzilo. Hi yena mutlhavi lo'nkulu.

Loko dema yi tlhaviwile swinene, l'a yi tlhaveke u fanele ku yi tlakusa hi rikhanjhu, se a yi wisela e hansi hi ku hlomula rikhanjhu le'ri yi tlhaveke; se yena ni vanakulobye hi ku hatlisa va tsutsumela tlhelo le'rinwana, va ncinca matlhelo ni valala va vona.

Va fanele ku ncinca matlhelo hi ku tsutsuma hi rivilo leswaku valala va vona va nga ti tshuka va hoxile dema va nga si yimeka e vuyinwini bya vona le'byintswa. Loko dema yi tlhaviwa yi yimile yi nga khunguluki, la'va tlhelo rinwana va

vilela, va ku: "Hayi! I golwa !"

Loko dema yi tlhaviwa yi nga si wa e hansi, ya ha ri mpfhukeni, ya ha ri ni matimba ngopfu, yi vuriwa nghevu, hi leswaku l'a yi tlhaveke u endle swinene ngopfu.

Nkarhi wunwana loko dema yi tlhaviwa ya ha ri ni rivilo yi tshova rikhanjhu ku salela rivava, se ntlhavi a ku : "Vavo! "Na yena u tirhile swinene. Se u fanele ku ya khoma rivava leri a tlakusa dema ha rona. Loko ri nga thontswoki hi leswaku u yi tlhavile. se ku ncinciwa matlhelo.

Loko ku ncinciwile matlhelo ka hoxiwa la'va ha ku tlhavaka, ku ri karhi ku hlayiwa ku ri va tlhave kangani. La'-va hupaka va fanele ku hoxa dema e ka valala va vona leswaku va yi tlhava. Se la'va rhangaka va tlhava ku fikela nhlayo leyi ku nga piniwa ku fika e ka yona hi vona va nga pyisa la'vanwana, se va yowetela la'va pyisiweke, va ku: "Va dyile xinyela!".

2. He Xikelewa!

5

Ntlangu lowu wu tlangiwa hi vafana e rivaleni le'ri nga piniwa. Laha rivala ri sungulaka kona ni laha ri helelaka kona, ku ni tipakani leti vatsantsumi va nga faneriki ku ti tlula. E pakanini yo hetelela ku yima mufana wunwe; e ka le'yo sungula ku yima vafana hikwavo la'va tlangaka ntlangu lowu, va langutene ni l'a yimeke swakwe, va xaxamerile va ku thwilililililili.

Se l'a yimeke swakwe a vitana la'vanwana, a ku:

"He Xikelewe!

vona va ku : "Heee! kumbe "Iye vo!"

Yena a tlhela a ku: "E ka nwina mi dya yini ?"

Vona va hlamula, va ku: "Hi dya maxalani!"

Se a ku futhi : "Na yini ?"

Se vo va ku : "Na nwahuva!"

A engeta a ku : "Tihuku-ke ?"

Vona va hlamula va ku : "Ti dya vusokoti!"

Se a ku : "Ha hunisa ?"

K24/12

Vo va ku: "Hunisa!"

A tlhela a ku : "Ha khoma?"

Vona va ku: "Khomani!"

Loko va hete ku vula sweswo va sungula ku tsutsuma va kongoma pakani leyi muvitani a a yimile e ka yona. Se na yena muvitani a va hlanganisa. Va fanele ku tilangutela leswaku a nga tshuki a khoma wunwana wa vona, kambe va nga tshuki va hambuka va huna e rivaleni loko va ri karhi va tsutsuma.

Loyi a khomiwaka u ta yina ni mukhoai wakwe. Se va ta vitana va ri vambirhi, va endla tani hi le ku sunguleni, va khoma vanwana. Se swi ta yisa sweswo la'va vitaniwaka va ko va hela, ku sala wunwe ntsena. Se hi ena a nga ta tlhela a sungula ntlangu e masungulweni.

6

3. Ku jahisa magava.

Ntlangu lowu varisa va wu tsakela ngopfu hikwako lomu ku nga ni Vatsonga. Rigava i homu le'yikulu kumbe le'ya ha kulaka, le'yi lerhisiweke leswaku yi ta kota ku gadiwa. Rigava ri boxeriwa muhalu loko ra ha ri rhole.

Swi endliwa hi ku nghenisa rinhi le'ri tontswisiweke swinene e mbhoveni ya nhompfu, ri tlhava ri ya humelela e mbhoveni ya vambirhi ya nhompfu.

Loko hu endliwile sweswo, ku huleriwa ringoti le'ri swuriweke swinene ri nghena lahe ku boxiweke ri vuya ri bohiwa e nhanwini ya rhole leri, e xikarhi ka tlhondzo ni lundza. Ringoti leri hi wona muhalu. Mujahisi wa rigava u khomelela muhalu lowu loko a ri jahisa ni ku ri yinisa kumbe ku ri jikisa ha wona loko a swi lava.

Loko magava ya jahisiwa ya fanele ku rhanga ya vambherisiwa, se e nanzhaku ya vambhejiwa — hi leswaku va ya yimisa loko mitlhambi yi ri karhi yi faaba. Se loko mitlhambi yi ri mpfukani, wunwana wa va jahisi a ku: a y'suke ! se xendla xibububu, a wa l'a waka, a rhanga l'a rhangaka, a sala l'a salaka.

WGM

Magava ya tsutsuma ya ri karhi ya caputiwa hi mikhavi ya mponwana, kumbe ya xintomantomani, kumbe ya rixaka rinwana. La'vo tiva ku gada swinene va tshiketa ni mihalu va tlakusela ni mavoko e henhla, ku kombisa la va saleke e ndzhaku leswaku vona i swigadi.

Mikarhi yinwana va phikizana hi ku jahisa tiabhongolo ti ri toxo, kuabe hi tiabhongolo ni magava swi hlangene. A hi ku tsakisa ka swona ku vona loko magava kumbe tidonki ti jaha, ritshuri ku ku mpoti!

4. Nteku.

Vafana va tlanga ntlangu lowu ni vusiku, e xinyamini kumbe e ku vonakaleni ka nweti. Ntlangu lowu wu endleriwa ku tsakisa vatlangi va wona ni la'va nga ta hlakeriwa le'swi humeleleke loko wu tlangiwa.

E ku sunguleni vafana va teka tinhlanga kumbe tinhi timbirhi, rinwa ri lehile ku tlula xiyimu xa munhu swinene, rinwana ri komile swinene. Hi tinhi leti, vafana va endla xihambano hi ku hingakanya rinhi le'ro koma e ka le'ro leha va ri boha. E ndzhaku ka swona va lava switlakati ni tinguvu le'ta khale va gqokisa xihambano lexi tani hi munhu, xi va ni xiggoko ni baji hambu jasi, ni swambalo swinwana. Munhu loyi wa ku kala nyama ni moya l'a endlisiweke sweswo u vuriwa nteku.

Se loko nteku lowu wu endlisiwe sweswo, mufana wunwe wa wu rhwala a nga wu tlakuseri e henhla, a famba nawo a ya tumbelelela vahundzi va ndlela la'va fambaka ni vusiku. Mufana loyi u tumbela e rihliyekeneni ra ndlela e swihlahleni kumbe e mabyanyini la'ya tlhumeke. Vafanakulobye vona va ya yima kumbe ku tumbela e kul enyana va yimele ku hlalela le'swi nga ta humelela.

Loko monhu a tshuka a humelerile kusuhi ni mutumberi l'a khomeko nteku, mutumbeleri u to xikanwe tlaku! a yima a tlakusela nteku wa yena e henhla swinene, wu vonaka tani hi munhu lo'wo leha ku ringana ni mirhi.

WGM

Se mbuyangwani — mutumbeleriwa — l'a ehleketaka
 leswaku i xipuku lexi a xi vonaka u to na tidlaya hi ku tsutsuma !
 Mikarhi yinwana u ta cumumeta mindzhwalo leyi a yi rhwaleke hi
 ku chava a ku pfoyo, a tsutsuma.

Se vafana la'va yimeleke ku tivonisa va to na ba mafenya
 va nwi hleka !Nkarhi wunwana vo ala va tumberile, toya leri ri
 za ri ya fika hi mahika. Ku ta ku laha ra ha hlalake la'va
 laha kaya le'swi ri humeleleke, vafana volavo vo ta ku bavu,
 va rhwele swigotso leswi ri swi cukumeteke. E muti hikwawo wu
 ta ku hiyaaa hi mafenya.

5. Homa kumbe khororo.

8 Ntlangu lowu wu vitaniwa hi mavito lewa mambirhi ya
 homa kumbe khororo. Wu tlangiwa hi xintsandzana xa xirhungulutwana
 le'xi lavaka ku ringana ni xibakale xa nwana wa risana. Nkarhi
 wunwana homa ya kona wu nga va mpupurha kumbe nkwihi lo'wu
 tshoviweke wu kona swinene. Kumbe homa ya xintsandzana hi yona
 yi vamaka ku tirhiswa hikuva a yi fayeki tani hi nkwihi.

Homa leyi yi endliwa hi ku cela rimitsu ra nsinya lo'wo
 nononhwa ngopfu, tani hi wa xikukutsu kumbe mondzo, ni yinwana
 ni yinwana. Loko rimitsu leri ri ceriwile, ri kuluntsweriwa ri
 endla xirhendzevutana. Xirhendzevutana lexi hi yo homa.

Homa yi beriwa hi tinhonga le'ta swigombo swo goveka.
 Tinhonga leti ti vuriwa mikhobi.

Ntlangu lowu wu tlangiwa e puweni le'ri nga hava
 mabyanyi la'yo leha ni maribye, ni magoji, kumbe mirhi ni
 magungu. Ku leha ka puwa leri ku tala ku va dzana ra magoza na
 ku tlulanyana. Ku pimiwa tipakana timbirhi tlhelo rinwana ni
 rinwana ra puwa hi matlhelo mambirhi. Tapakana leti ti ringana
 ni ku anama ka puwa. Khororo yi fanela ku howisiwa e pakanini,
 hi leswaku ku yi ba yi hundza hi kona .

768

Homa yi tlangiwa hi mavuthu mambirhi ya vafana la'va yimaka hi ku xaxamela va langutene hi vambirhi-ambirhi. Ntlangu wu sunguriwa hi mufana wa vuthu rinwana. Loko u teka khororo a yi veka e hansi e pakanini, se a yi gaja hi nkhoobi wakwe hi leswaku a yi ba ro sungula yi nghena e puweni e xikarhi ka vabeli. Se hi loko ntlangu wu sungurile ku beriwa. Se katani vuthu le'ri rhangaka ku yi hunuzisa pakani ri howisile. Se la'va nga howisa hi vo va nga ta teka homa va yi gaja futhi. Yi gajeriwa kwala pakanini yaleyi yi nga howisiwa e ka yona hi leswaku se va cincile matlhelo.

9

Se ntlangu wu fambisa sweswo ku ri karhi ku hlayiwa leswaku tlhelo rinwana ri howisile ka ngani.

Loko mufana wa tlhelo le'rinwana a ringeta ku siva homa le'yi tluleke pakani yi howile leswaku yi ala yi beriwa, la'va valala va yena va ala va ku : "Wa tsavulela ! Yi howile ! Howeee! "

Loko vambirhi va kuma homa, wunwana u ringeta ku sivela nnala wa yena hi nkhoobi leswaku u nga yi bi, a nwi hupisa, se yena a yi ba a yi nyiketa lava a yimaka na vona. Na kona a swi pfumeleriwi ku ri u sivela munhu ku ba homa hi ku nwi fularhela kumbe ku yima hi tlhelo le'ri nga riki ra wena. Loko u swi endla, valala vaku va ta ku : "Yima hi zakhu hi nga ta ku ba tinziphu! "

Homa yi biwa hi matimba hikwawo yi ya fika e kule swinene. Nkarhi wunwan nkhoobi wa ntlangi wu nga vaveka — hi leswaku wu nga biwa wa ko wu tshoveka. Se ntlangu wa yima ku kondza loko l'a nga vavekeriwa hi nkhoobi a ya kuma wunwa a vuya na wo. Se ntlangu wu ta ya e mahlweni loko la'vambirhi la'va nga vavelana mikhobi va yi bananisile.

Nkarhi wunwana ku humelela nghozi ya ku biwa hi nkhoobi kumbe hi homa. Ha kanyingi vakulukumba loko va lava ku arisa vafana ku bela khororo va ri : "Homa yi dlele Nwa-Gunyule", kumbe munhu wunwana loyi va tshamaka va twa lewaku yi nwi gandlile.

WGM

Loko homa yi howa la'va nga howisa va ta ku : "Howeee! "

Se yi gajwa futhi. Khororo yi beriwa vatlangi va ko va karhala kumbe la'va hluriwaka va ko va khala — hi leswaku va lanwa hi ku hluriwa. Se la'va nga va kharisa va ku : "Khaleee! " Se swi herisa sweswo.

6. Tshema kumbe Mavumbhavumbhana.

Tshema i tlangu lo'wu talaka ku tlangiwa ni vusiku kumbe loko ku ri ni ntsuvi, loko vafana va tshemile va orha ndzilo e hubyeni kumbe e lawini.

Ntlangu lowu wu tala ku tlangiwa hi ndzhoho ya vele ni nkumba kumbe xifunengelo xinwana ni xinwana lexi vafana va kotaku ku tumbeta mavoko ya vona e ka xona loko va fumbarhela tshema. Ndzoho leyi ya vele hi yona tshema ya kona.

Loko ntlangu wu sunguriwa, vafana va nghenisa mavoko ya vona e hansi ka xifunengelo va fumbarhelesa nakulobye tshema. Se va ya humesa hikwawo ya fumbarheliwile, va ku e ka la'va phikizanaka na vona : "Vumbhani ! Yi le kwihhi ? " Se valala va vona va fanele ku vumbha laha yi nga kona, va swi endlisa leswi :- Wanwana wa vona u ta ba mavoko la'ya fumbarheliweke ha rinwe-rinwe , a ri karhi a ku : "Vambala , vambala, xa maciyociyociyooo! " Se kwalaho rito ra yena ri nga ta hetelela kona loko a ba kona u ta funungula kona. Loko a yi kuma se valala va ta funungula mandla va komba laha yi nga kona, va ku hi nomo wunwe: Tshemaa". Se vona la'vo sungula va fanelel ku tlhela va fihla, va tlhela va vumbhisa valala va vona. Swi ta yisa sweswo tlhelo rinwana ni rinwana ri ri karhi ri hlaya ku riri winile ka ngani, se ku tiviwa la'va nga pyisiwa.

Se swi herisa sweswo, ku yoweteriwa la'va nga pya.

7. Mpfinyanu kumbe Ntshimbi.

Mpfinyanu kumbe ntshimbi i ntlangu lo'wu tsakeriwaka ngopfu hi varisanyana va matiko ya Venda. Vafana vambirhi va khomana mmiri va ringeta ku wiselana e hansi hi ku sombhana ni ku kamana kumbe ku phijana; hambu ku ri ku sukumetana ni ku mbhveveletana e hansi.

Loko wunwana a wiserikile e hansi u ta ringeta hi matimba ku bibinyuka a pfuka hi nnala wa yena l'a nwi pfinyeke, hi ku nwi thivula swivindzi kumbe hi ku tshombonyoka, kumbe hi ku khoma xisindzi xa byani se a titlakusela e henhla a wisa munghana a pfuka hi yena.

Nkarhi wunwa loko la'vambirhi va karihelene ngopfu swinene, l'a nga henhla a nga tlimba mikolo ya l'a nga hansi ka yena a nwi lundzukisa mahlo ya ku lwili. Kumbe loko a swilava a nga nwi himetela nhloko ni mmiri hi swibakela, a ko a tshukelana ni ngati a nwi ba a ri karhi a nwi vutisa a ku : "U ta swi tshika, hi ? U khawurile , hi ? U nge ndzi chavile ! " Loko muhluriwa a hlamurile leswaku a nge he swi engeti ni leswaku u chavile, nnala wakwe u ta nwi funyisa misava, se a nwi tshika. Nkarhi wunwana a nga hatli a nwi tshikile loko a vona leswaku wa ha ri ni vurhena byo lwa, a ku a nga ta nwi pfukela. Hi wo makumu ya swona. Se l'a nga hluriwa u ta tshama a chava l'a nwi hluleke.

8. Ximvatha.

Lowu i tlangu wa varisi. Ha wona murisi u kota ku rhuma nakulobye kumbe ye nwini ku ya khayima swifuwo.

Ximvatha xi endlisiwa leswi :-

Mufana l'a vuyaka e ku khayimeni ka swifuwo u teka matluka yo ringana ni nhlayo ya varisanyana-kulobye lava a risaka na vona ku hlaya naye nwini , a ya fumbarhela ya sala ya vonaka hi swihenhla. Kinwe ra wona matluka lawa ri funghiwiile hi ku khatluriwanyana e makumu. Tluka roleri hi xo ximvatha, kutani l'a ri hlomulaka xi nwi mvathile. Hi leswaku hi yena a fanelaka ku ya khayima swifuwo.

Nkarhi wunwana ku tirhisiwa tintlhongwe, le'ri mvathaka ri funghiwa hi ku khotsiwa ri humesa swihloko swimbirhi matshanwini ya xinwe. Se l'a ri hlomulaka ra nwi mvatha.

Loko mufana a hlomula tluka kumbe ritlhongwe le'ri mvathaka, l'a rhiyeke ni la'vanwana la'va nga mvathiwangiki ni la'va nga si hlomulaka, xikanwe va ta ku: "vath^e! Xi nwi tswherile!" Loko hikwavo vo hlomula matluka kumbe tintlhongwe le'ti nga mvathiki ku sala roleri ri mvathaka, hikwavo hi rito rinwe va ta ku: "Xi nwi salele! Si salele nwini wa xona." Se hi leswaku ku fanele ku tlhela ku ya khayima ye l'a ha ku vuyaka e ku khayimeni.

La'va nkateko lava xi nga va mvathiki ri ngo za ri perisa sweswo xi nga va mvathanga ni kanwe. Loyi xi nwi mvathaka njhalo nkarhi wunwana wa khala a ku: "A hi tlokaneni kunene! Leswi ku ngo tirha ku khayimetela mina!" Se la' vanwana va ta teka mikhavi ya vona va nwi hlengela va ba. Hi swona swi endlaka leswaku loyi xi nwi salelaka njhalo a fungha matluka kumbe tinhi hikwato leswaku xi ta mvatha l'a rhangaka ku hlomula. Vanakulobye va ta hatla va swi vona ku ri wa va xisa.

9. Ku swathana kumbe Xiswathe.

13 Ntlangu lowu wu vuriwa ku swathana kumbe xiswathe. Wu tlangiwa hi vafana la'va hlayekenyana. Wunwana wa vona u sungula a khumba wunwana hi xandla a ku: "swathe!" Ku khumba loku hi ko ku swatha. Se na yena l'a swathiwake u ta hlongorisa vanwana a ringeta hi matimba ku swatha wunwana wa vona. A swi pfumetiwi ku swatha ye l'a ku swatheke. Loko loyi a hlongorisiwaka a kongona munhu wunwe n sena a tshiketa la' vanwana, la' vanwana va ta vilela va ku: "wa pika!" Nswu hi leswaku muhlongorisi u fanele ku swatha wunwana l'a nga kusuhi na yena, a handle ka ku kongona wunwe tsena a pika ku swatha yena.

Loko se ntlangu wu ya ku heleni hi leswaku vatlangi se va karhele ku huha wunwana wa vona u ta huwelela a ku: "Xi bole! Mchungulu-weee!" Se la' vanwana va nwi encenyeta, va vurisa sweswo na vona va ri karhi va tlalamba ni ku tsaka; va boha mafundzu, va khotsa tintiho, va khoma nsisi, kumbe va tshama e hansi. Se loko ku vuriwe sweswo leswaku xi borile,

muswathiwa wa ha pfuncleriwa ku swathaloyi a nwi kumaka a nga si boha fundzu kumbe ku khoma nsisi kumbe ku khotsa ritiho kumbe ku tshama e hansi. Se loko muswathi u ringeta ku swatha l'a endleke leswi loyi a swathiwaka u ta ku "khotse"! kumbe "Ndzi bohe fundzu!" kumbe "Ndzi khome nsisi!" a vula hi ku nwi komba fundzu leri a ri boheke kumbe nsisi lowu a vu khomeke kumbe ritiho leri a ri khotseke.

Se yaloye a hlulekeke ku swatha hi yena xi nwi boleleke. U ta dya naxo xi nwi guluguda e ndzeni. Se vafana hikwavo va to ba afe! va tiyela e makaya, va ri karhi va ku : "Xi bole ! Nchungulu-weee!" ku tala-tala , va ko va ya fika e makaya.

10. Maho!

Ntlangu lowu wu te hi ku fananyana ni xiswathe, ntsena wo hambana na xona hi leswi ku nga hlongorisiwiki munhu loko ku tlangiwa wona. Vatlangi va wona va swathana hi ku vulavula hi nomo ntsena. Maho u tala ku endliwa loko vafana va hetile ku xuxa, se va hambana hi miti, va kongoma e makaya.

Se ku ta ku laha va hambanaka, mufana wunwana u ta vitana wunwana wa vanakulobye hi vito rakwe , a endla wongeti u lava ku nwi byela swo nwi byela a ku: "he nandzuwe Mzamani!" "Se Mzamani loko a pfumela a ku "Heee! kumbe a ku: "Hye-vo!" l'a nwi vitaneke u ta ku: "Maho!" Swi fana ni loko munhu a swathiwile. Se l'a swathisiwke sweswo na yena u ta ringeta ku luka manu yo phasa wunwana -vu hi ku nwi vulavurisa a ko a tirivala, se a nwi vitana kumbe a nwi vutisa tani hi loko a lava ku nwi byela swo hlamarisa kumbe swo teskisa. Se loko yoloyi a vitanisiwaka xisweswo a lo tshuka a te: "Hye-vo!" loko va ri karhi va dya mabulu, l'a nwi rhiyeke u ta hatla a ku: "Maho!" Hi leswaku u nwi swathile; u ta dya naxo (xivungu).

15

11 Pa,pa,pa,pa,paaa.

Lowu i tlangu wa vana la'vatsongo ngopfu la'va nga si dyondzaka mitlangu ya vafana la'va risaka.

Nkulukumba u khoma swandla swa nana a nwi phokoterisa a ri karhi a ku: "Pa,pa,pa,pa,paaa...la ku hava, la' xikona". U vula-leswaku ....la'ku hava loko a khomisa xihlangi marhama ya xona hi swandla. Loko xi khoma marhama ya ye nkulukumba u ta ku: "la' xikona". Swi endlisiwa sweswo ku vuyeleriwa ko tala-tala, nkulukumba a ku: "Pa,pa,pa,pa,paaa ...la'ku hava la'xikona".

12.Ku famba hi mavoko.

Vafana la'va tivaka ntlangu lowu swinene-nene a hi vangani. A va hlayanga hikuva i ntlangu wo nononhwa.

Wu endlisiwa leswi : Mufana u korhama a khoma e hansi hi swandla swa yena, a ri karhi a pinyulusa milenge yakwe yi languta henhla, a tlhela a yi khotsela a mahlweni yi languta le a yaka kona, se a yimisa sweswo. Loko a yimise sweswo hi mavoko, wa swi kota ku famba hi wona mpfuka lo'wo lehanyana. A hi ku tsakisa ka swona ku vona mufana a famba hi nolela leyi hi mandla ! Ku tala ku ta vuyingiki ku ta hlalcla singita leri ra ku famba hi mavoko.

16

13.Xikhwitakhwitani.

Na wona lowu, tani hi mitlangu kikwayo ya vafana va Vutsonga i ntlangu wo tsakisa swinene.

Vafana va yima hi rixaxa va khome nkondzo wa nenge wunwe hi voko, va yime hi lo' wunwana. Se va ta phikizana hi ku tsutsuma va ri tano hi nenge wunwe-wunwe, va vona l'a nga ta rhanga a ya fika e pakanini le'yi nga pimiwa hi vo vatlangi lava.

I ntlangu wo nononhwa na wona, kutani wu tiyisa milenge ni swirho swa la'va wu tlangaka hi ku tsutsuma va ku: khwiti!khwiti! khwiti! khwiti! khwiti!

WGM

14. Ku pinyuluka.

Ntlangu lowu wu tala ku tlangiwa lomu ku nga ni byanyi le'byo tsakama, le'bya rihlaza.

E ku sunguleni vafana va xaxamela; se va khinsana hi matsolo va khomile hansi hi mandla; se va gimeta tinhloko ta vona e hansi. Se loko va yimekise sweswo, wunwana u ta ku: "A hi yeni!" Se va suka va ku: pinyuluku va pfuka, pinyuluku va pfuka. Va ta edlisa sweswo va ko va ya fika laha va nga pimelana ku ri va taya fika kona. L'a nga ta rhangga ku fika kona hi yena l'a tluleke vanakulobye.

15. Ku pakanisa.

Vafana va tsakela ngopfu ku gaja xilo le'xi nga kulenyana na vona hikuva swa va tsakisa ku vona l'a va tlulaka hi tipakani ni l'a nga ni tihupa. Ntlangu lowu wu endliwa hi tindlela to talanyana tani hi ku dzima mhandzi yi ku dzi, kumbe ku veka ribye kumbe xilo xinwana e rivaleni e mpfukenyana, se va xi hoxetela hi tinhonga kumbe hi maribye, kumbe hi magavadi ya misava. Se l'a nga ta rhangga a xi gaja, hi ye l'a va tluleke u ni tipakani. L'a hupaka ngopfu u ni tihupa.

Mikarhi yinwana ntlangu lowu wu nga endliwa hi miseve, ku phikizaniwa hi ku copa le'xi pimiweke ku pakanisa xona.

16. Ku yima hi nhloko.

Varisanyana va khidzana e hansi hi matsolo va gimeka tinhloko ta vona e hansi, va khomelela swisindzi swa byanyi hi mandla ya vona. Se va ta yima hi tinhloko milenge yi ku thwixi, yi kongona e mpfukeni. Va ta yimisa sweswo nkarhi lo'woleha, va ko va karhala ku sala wunwe ntsena a te phyeleka, vanakulobye ha wunwe-wunwe va wile. Se ye yaloyi a saleke a swakwe a te whe, hi ye a tluleke vanakulobye.

17. Ku tumbelana.

E ntlangwini lowu vafana va avana va va mavuthu mambirhi. Se vuthu le'ro rhangga ri suka ri ya tumbela, vanwana e henhla ka mirhi, vanwana e madulwini, vanwana e magungwini, kumbe

WGM

18 cont.

kunwana ni kunwana laha va vonaka leswaku va nge kumiwi.

Se loko ku hundze nkarhanyana va tumberile, la'va vuthu le' rinwana va ta huwelela va ku : "Vitanani !" Se la'va tumberile (loko va hetile ku tumbela) va ta vitana va ku: "Uuuuu!" se la'va valala va vona va ta famba va va lava hikwako-kwako, va ko va va kuma hikwavo ka vona. Loko va hluleke ku kuma kunwana wa vona va ta ku : "Hi tsandzekile. Huna, hi tsandzekile." Se ku tlhela ku tumbela la'va yimaka ni l'a nga tsandzekiwa. Loko va va kumetela hikwavo, ku ta tumbela volavo va vuthu leri a ri lava.

End S. ~~67~~ 768 .